

De Bezige Bij
Antwerpen

Suiker tantes

Joseph Pearce

roman

De eerste keer dat mij ter ore kwam dat er in mijn familie van moederszijde een rijke tak had bestaan, was in de auto op weg naar de begrafenis van mijn achterneef Gerard. Ik chauffeerde. Doordat de rouwdienst om tien uur begon en we zeventig kilometer ver over drukke wegen moesten reizen, zouden we vroeg vertrekken.

Mijn moeder en haar zus zaten op de achterbank. Naast mij had een man plaatsgenomen die ik niet kende, maar die mij als Henri Mees was voorgesteld en die even nauw verwant met de overledene bleek te zijn als mijn moeder en tante Yvonne. Hij was een neef van hem van moederszijde, de vrouwen waren nichten van vaderszijde.

Terwijl we onze gordel omdeden, zei hij dat hij nooit had gedacht dat er een invitatie voor het begrafenismaal in zijn brievenbus zou vallen. Hij klonk onverschillig, alsof hij er zich al zijn hele leven bij had neergelegd dat hij door het aangetrouwde deel van zijn familie werd genegeerd.

‘O, nee?’ vroeg mijn moeder.

Ik zag in mijn achteruitkijkspiegel dat het bericht van de chronische verwaarlozing van haar familielid haar niet alleen oprecht verbaasd had, maar haar ook aangegrepen had.

Zelf was ik niet verrast dat ze geschokt was, ook al was die neef geen bloedverwant. Mijn moeder kan namelijk niet tegen onrecht. Telkens als ze in de krant over bomaan-

slagen leest of op de televisie in de doffe ogen van vluchtelingenkinderen kijkt, schiet ze uit. 'Het is een echte schande', foetert ze. 'Vrede is blijkbaar veel te schoon.' Ze is dan zo verontwaardigd dat ze met haar hoofd begint te schudden en er rode vlekken op haar wangen komen. Ik vermoed dat ze aan al die schreeuwende ongerechtigheid binnen de kortste keren een eind denkt te kunnen maken, tenminste als die idioten die het in de wereld voor het zeggen hebben haar daartoe de kans zouden geven.

'Kun je me mijn gordel helpen omdoen?'

Ik stapte uit, opende het portier en klikte haar gordel vast.

Tante Yvonne, die zichzelf al lang had ingesnoerd, keek met een zuinig mondje toe. Hoewel ze achtentachtig is, en dus drie jaar ouder dan mijn moeder, heeft ze de problemen van de moderne tijd altijd sneller kunnen oplossen dan haar zus.

'Mijn familietak is nooit voor feesten uitgenodigd geweest', vervolgde Henri Mees toen ik weer naast hem had plaatsgenomen en mijn gordel omdeed. 'Enkel jullie tak. De rijke tak.'

Deze keer klonk hij misnoegd. Het medelijden van mijn moeder met de ongerechtigheden die hem door zijn verwanten waren aangedaan, had hem blijkbaar aangezet zijn hart te luchten.

Terwijl ik de motor startte, viel er op de achterbank een korte maar pregnante stilte.

'De rijke tak? De rijpe tak zeker.'

In mijn herinnering had tante Yvonne van verontwaardiging gesnoven. Voor iemand die vel over been is, was dat een prestatie. Ze is zelfs zo mager dat mijn moeder bang is dat ze ooit door een forse windstoot van het trottoir zal worden opgetild en als een pluusje van een paardenbloem door de lucht zal zeilen.

Ook mijn moeder is frêle. Maar zij komt niet dikwijls buiten, en zeker niet als het hard waait. Voorts hebben beide zusters last van ouderdomskwalen, mijn moeder van artrose, tante Yvonne van een versleten heup. ‘We worden oud’, zegt mijn moeder telkens als haar gewrichten opspe-
len. ‘Oud wórden?’ zegt tante Yvonne dan. ‘We zijn oud. Stokoud.’ Omdat ze ‘stokoud’ een grappig woord vinden, herhalen ze dat enkele keren, waarbij ze dan steeds in een smakelijke lach schieten.

In elk geval trof de tegenstoot van tante doel, want Henri Mees schurkte zo dicht mogelijk aan tegen het portier, alsof hij beseftte dat hij nog vaker de punt van haar rapier zou voelen als hij het onderwerp niet losliet.

Zelf was ik ook geschrokken. Een tak van mijn familie had er warmpjes bij gezeten? Waarom vond tante dat bespottelijk? En waarom dacht die man dat mijn tak van de familie nog altijd rijk was?

Voordat ik daar tekst en uitleg over geef, wil ik eerst mee-
geven dat hij gedeeltelijk de waarheid had gesproken.

Een eeuw geleden heb ik inderdaad rijke voorzaten gehad.

Hoe ik dat weet? De bewering van mijn achterneef had uiteraard mijn nieuwsgierigheid gewekt, een mens krijgt niet vaak de kans om op schattenjacht te gaan. Wie zou niet op het spoor willen komen van een voorouder die elke avond voor het slapengaan zijn gouden munten telde? Rijkdom in de familie straalt op ieder van ons af, en zeker als we zo arm zijn als een kerkmuis.

Maar zelfs als we een flinke boterham verdienen, blijven we met vragen zitten. Waar is dat fortuin naartoe? Welke stommeling heeft het door zijn vingers laten glippen? Welke egoïst had een gat in zijn hand? Of was het door een beurs-crash in rook opgegaan? Of door inbrekers uit een kluis gestolen?

De schuldigen vinden doet deugd, al was het maar omdat we ons dan kunnen troosten met de gedachte dat ons die beproeving niet zou zijn overkomen.

Ik houd me dus niet met beuzelarijen bezig.

Zeker, we stammen allemaal af van die ene aap die zeven miljoen jaar geleden had gemerkt dat er meer eten op de grond te vinden was dan er van de takken van de bomen te plukken viel. Daarom besef ik net als iedereen dat rijkdom en schoonheid en macht als de nieuwe kleren van de keizer zijn. De naakte waarheid, toch? Een mens moet proberen gelukkig te zijn, daar draait het om. Voor de rest verspillen we enkel onze adem.

Hoewel dat klopt als een bus, wil ik toch een kantekening plaatsen. 'Ze zeggen dat geld niet gelukkig maakt', zegt mijn moeder wanneer ze een paar munten in de uitgestoken hand van een bedelaar heeft gestopt. 'Maar geen geld hebben maakt zeker niet gelukkig.'

Wie daar een speld tussen weet te krijgen, verdient de Nobelprijs voor de Economie.

Voor ik uit de doeken doe hoe mijn nieuwsgierigheid werd beloond met de ontdekking dat mijn voorzaten hun vermogen uit een aparte commercie hadden gehaald en dat ze het tijdens de Grote Oorlog aan de stok kregen met de Duitsers, wil ik eerst uitleggen hoe mijn familietak toentertijd in elkaar zat, anders kan de indruk ontstaan dat ik alles uit mijn duim zuig.

Onder ons gezegd en gezwegen, als het aan mij lag, zou ik dat niet erg hebben gevonden. Ik vertel per slot van rekening een verhaal. En een verhaal begint nu eenmaal zijn eigen leven te leiden zodra het adem schept. Net zoals ouders merken dat hun kind een willetje ontwikkelt zodra het geboren is, zo merkt een schrijver dat de woorden aan zijn waakzaamheid ontsnappen zodra ze worden vrijgelaten.

Waarom ben ik dan toch bereid de waarheid geen geweld aan te doen?

Omdat ik mijn moeder niet wil verdrieten.

Het is inmiddels duidelijk dat ze een rol in de gebeurtenissen speelt. Bovendien is het geen figurantenrol, zoals spoedig zal blijken. Het is juist omdat ze meer dan alleen haar zegje heeft dat ik ootmoedig voor haar buig.

Waarom de waarheid bij haar hoog aangeschreven staat? Omdat ze met de catechismus is opgegroeid. Liegen is een zonde, zegt dat boek, leugenaars zetten na hun dood hun toekomst op het spel. Die waarschuwing is haar altijd bijgebleven, zelfs nadat ze met mijn vader zaliger in de snoefhandel was gegaan. Eerlijke zakenlui bestaan echt, hoor. Ze zijn misschien niet dik gezaaid, en niet iedereen kruist hun pad, maar mijn moeder is er in elk geval het levende bewijs van.

Ik herinner me dat ik als kind eens een smoelentrekker uit een doos had ontvreemd.

‘Wat sta je daar voor bekken te trekken?’ vroeg mijn moeder toen ze mij in het magazijn passeerde.

Als antwoord schoten mij de tranen in de ogen. Ik huilde niet omdat ik was betrapt, maar omdat het zuurtje mijn traanklieren in werking had doen treden.

Mijn moeder had onmiddellijk door wat er was gebeurd, ze zat al jaren in het vak, ze kende zowel het karakter van haar kinderen als de eigenschappen van haar zuurtjes.

‘In het vervolg vraag je of je een smoelentrekker mag hebben’, zei ze, waarna ze me naar de plaats van het delict meetroonde, me de geschonden waar deed aanwijzen en me opdroeg een frank van mijn zakgeld met plakband op de doos te plakken.

Intussen was het zuur uitgewerkt, zodat ik weer helder kon denken. Er zaten honderden zuurtjes in de doos. Niemand zou hebben gemerkt dat er een ontbrak. En waarom moest ik een hele frank opofferen? Daarmee kon ik vier smoelentrekkers in het bakkerijtje van Aline tegenover mijn school kopen.

Nu weet ik dat ik een pak voor de broek had verdiend. Maar dat doet niet ter zake. Mijn moeder dus, en die zucht van haar naar eerlijkheid en waarheid.

— 2 —

Mijn grootvader van moederszijde is geboren in 1889. Zijn naam was Jef. Net als Elizabeth, zijn vrouw, was hij afkomstig van Vilvoorde, een industriestad onder de rook van Brussel.

In feite was het de hoofdstad die onder de rook van Vilvoorde lag, want er walmden meer rookpluimen uit de fabrieksschoorstenen daar dan uit alle schoorsteenpijpen van Brussel samen. In die tijd rook je de stad voordat je haar zag, een bedenkelijke reputatie die ze tot het begin van deze eeuw zou meeslepen.

De stank werd niet alleen door de industrie veroorzaakt. Ook de Zenne trof schuld. Die bescheiden waterloop kronkelt eerst door Brussel en daarna door Vilvoorde. Halverwege de negentiende eeuw was hij in een riool veranderd. De hoofddaders waren de Brusselaars; zij loosden hun huishoudelijk afval onverdund in het water. De troep vervuilde de rivier zozeer dat ze eens in brand heeft gestaan.

Het heeft geen zin om op de fiets te springen om naar een nieuwe brand te gaan kijken, want de Zenne is inmiddels grotendeels gezuiverd: er zwemt opnieuw vis in, en eend en waterhoen dobberen er in alle rust langs de met welig groen begroeide oevers. Ook de stad ziet er anders uit. De fabrieken zijn samen met hun schoorstenen tegen

de vlakke gegaan, en de bevolking is niet alleen flink toegenomen, maar komt uit alle windstreken van de wereld.

Als Marcel Poot nog leefde, zou hij zijn geboortestad niet herkennen. Deze beroemde componist vertelde eens aan een Franstalige journalist dat hij uit een *petit patelin* kwam. Uit een gat dus. En niet zomaar een gat, maar een klein gat. Poot was toen voorzitter van de jury van de Koningin Elisabethwedstrijd. Of het Concours Reine Elisabeth, zoals Poot die wedstrijd zal hebben genoemd. De voorzitter van de jury van zo'n prestigieus concours dient zich vanzelfsprekend te verontschuldigen voor zijn bescheiden afkomst; de andere juryleden kwamen immers uit wereldsteden zoals Londen en New York. Het is natuurlijk niet ondenkbaar dat die wereldberoemde muzik leraren de Belgische hoofdstad ook een gat vonden.

Mijn grootouders trouwden een jaar voor de Grote Oorlog uitbrak. Ze kregen drie dochters en een zoon. Louis was vijf jaar oud toen hij stierf aan difterie. Of aan de kroep, zoals de dodelijke aandoening in mijn contreien wordt genoemd. De dochters daarentegen bleven blaken van gezondheid. De jongste, die Clara heette, groeide uit tot mijn geliefde moeder, de middelste werd tante Yvonne en de oudste tante Cecile. Tante Cecile was vijfennegentig toen ze overleed. In mijn familie is voorlopig niemand ouder geworden.

Mijn grootvader had een broer, dat was alles. Slechts één broer – of zus – hebben was uitzonderlijk, want in die tijd

produceerden vrouwen kinderen aan de lopende band, zelfs zij die niet door de pastoor waren wijsgemaakt dat kindervreugd Gods gulste gift aan de mensheid was.

Paul, de broer van mijn grootvader, was op zijn beurt kort voor de oorlog getrouwd. Zijn vrouw heette Hélène. Na de geboorte van hun derde kind verhuisde het gezin naar Sint-Truiden.

Waren ze niet goed bij hun hoofd omdat ze het welvarende Brabant verruilden voor Limburg, een berooide, zanderige streek waar de bevolking zwoer dat ze rovers op bokken door de lucht had zien rijden?

Die opvatting getuigt van vooringenomenheid. De inwoners waren arm noch achterlijk. De stad, omkranst door boomgaarden, puurde grote voorspoed uit de teelt van appelen en peren, kersen, perziken en pruimen. Ze waren ook voor op hun tijd: lang voordat toeristische diensten ons wijsmaakten dat er in elke negorij iets te beleven valt, hadden ze in Sint-Truiden met hun bloesemwijdningen en bloesemstoeten, fruitoptochten en oogstfeesten, plukwedstrijden en vlaaifestijnen al bewezen dat je met groots opgezet vermaak een massa volk op de been kon brengen.

Nee, oom Paul en tante Hélène waren om andere redenen uit Vilvoorde weggetrokken.

Ten eerste had tante, die van Sint-Truiden afkomstig was, heimwee naar haar geboortestad. De stinkstad van haar man moet zelfs het voorgeborchte van de hel geweest zijn voor de zeer godvruchtige Hélène, want Vilvoorde

braakte niet enkel roetzwarte rook uit, maar ook zielzwarte socialisten.

Ten tweede verhuisden ze omdat ze, net zoals mijn grootouders dat kort na de Grote Oorlog hadden gedaan, een groothandel in koloniale waren wilden beginnen. Twee groothandels in een kleine stad zou te veel van het goede zijn geweest; de consumptiemaatschappij lag nog in haar wieg op een fopspeen te sabbelen. Winkels verkochten enkel het broodnodige. In een zaak in koloniale waren werden dus vooral klompen, zeep, blauwsel, bleekwater, lucifers, wasknijpers, schuurborstels, dweilen, suiker, zout, spliterwten en droge bonen aan de man gebracht.

Aangezien Limburg een crèche van de katholieke kerk was, maakten oom Paul en tante Hélène er nog zes kinderen bij. In Rusland wordt iemand met een scheef oog bekeken als hij niet helpt een fles wodka soldaat te maken. Wie in Limburg geen kudde schapen voor de Heer op de wereld zette – of geen fruitvlaai lustte – werd voor een handlanger van de duivel aangezien. Ook tante Hélène kwam uit een kinderrijk gezin. Zij had vijf broers en zusters. Henri Mees was een zoon van een van die zussen.

Het klopt dat zijn tak zelden of nooit op feesten aanwezig is geweest.

Dat had evenwel niets met geld van doen.

In elke familie is er immers altijd een tak die dichter aanleunt bij de stam dan alle andere takken.

In het geval van mijn familie lag het voor de hand dat mijn tak zich meer betrokken voelde bij haar Limburgse loot: grootvader had maar één broer. Die was hem vanzelfsprekend zeer dierbaar. Wie, zoals tante Hélène, thuis met zijn zessen opgroeit, moet zijn liefde delen. En de deuren van je hart openzetten voor een hele batterij verwanten is onmogelijk.

Voorts bevond Limburg zich aan de andere kant van de wereld.

Wie zich van Vilvoorde naar Sint-Truiden begaf, trok daar een groot deel van de dag voor uit: eerst met de tram naar Brussel, dan met de exprestrein naar Leuven, overstappen op een boemel naar Luik, uitstappen in Landen en ten slotte met een boerentram naar de eindbestemming.

Zelfs toen mijn grootouders en hun drie dochters vanaf de jaren dertig de expeditie met de auto ondernamen, kwam Limburg nauwelijks dichterbij. Zouden ze de Bullenberg bij Leuven opgeraken? Zou de motor het tot Lovenjoel uithouden? Zou de 'naphte-pomp' in Tienen open zijn? Zouden de voetgangers in Halle-Booienhoven niet als kippen zonder kop de straat over rennen wanneer ze het ijzeren monster zagen naderen?

Ik overdrijf niet.

Tijdens een van die reizen heeft het geen haar gescheeld of tante Yvonne, die toen nog klein was en dus gewoon

Yvonne heette, was het slachtoffer van een dodelijk ongeval. Aan een kinderslot had geen enkele autobouwer gedacht. Toen tante aan de deurklink morrelde, vloog het portier dus open en belandde ze met een klap op de kasseien.

Het was een geluk bij een ongeluk dat haar vader de berg bij Leuven op tufte, anders zou zijn dochter er niet met enkele schaafwonden en een gescheurde jurk van zijn afgekomen. Tante Yvonne had nog meer geluk. Tegenliggers waren toen op de vingers van een hand te tellen. Als haar nu hetzelfde overkwam, zou ze al zijn overreden voor ze goed en wel uit de auto was gevallen.

— 3 —

Voor dat ik het vergeet: ondanks de verkeerscongestie tijdens de ochtendspits waren we op tijd voor de rouwdienst. Niemand heeft zich verstoord hoeven om te draaien omdat we te laat waren binnengekomen. Op de rouwmaaltijd achteraf, in een afgeleefde feestzaal tussen twee publieke huizen op een groezelige invalsweg, hebben we samen met Henri Mees niet alleen een broodje kaas en een broodje ham, maar ook pruimenvlaai gegeten. En toen mijn moeder zei dat ze als kind ‘Gerard’ niet kon uitspreken en haar neef in plaats daarvan met ‘sigaar’ aansprak, hebben we zelfs zo hard moeten lachen dat de rest van het rouwende gezelschap kwade blikken op onze tafel wierp.

Zijn we nu gelaarsd en gespoord, klaar om door de grote poort dit verhaal binnen te galopperen?

Helaas. Lieden zonder politieke of artistieke wapenfeiten laten even weinig vingerafdrukken na als schaduwen. Geen archivalia voor hen, geen gedenkboeken of monumenten, en als ze ooit de pen ter hand hebben genomen, zijn hun brieven al lang geleden in een kachel opgestookt. Zeker, mijn voorzaten hadden een neus voor zaken. Maar die neus was net ontwikkeld genoeg om hem in een provincienest te vertonen, verder ging hun ambitie niet. De ware zakenman begint als knutselaar in een achterkamer en eindigt als de directeur-generaal van een wereldomspannend

bedrijf. Mijn familie is nooit verder dan de achterkamer gekomen.

Gelukkig hebben ook mensen van eenvoudige komaf een naam.

Op een middag in het huis van mijn moeder, toen ik een stapel familiealbums en tot barstens toe gevulde dozen met oude feestmenukaarten, huwelijksuitnodigingen, geboortekaarten, bidprenten en ansichtkaarten van de zolder had gehaald en op de keukentafel had uitgespreid, in de overtuiging dat ik tussen al dat materiaal tastbare bewijzen van het bestaan van mijn rijke tak zou vinden, vielen de namen me zelfs zomaar in mijn schoot.

Mijn moeder, opgeschrikt door mijn koortsachtige bedrijvigheid, was naast mijn stoel komen staan.

‘Wat zoek je?’

Ze had haar handen in haar zij gezet en keek me aan alsof nu eindelijk was aangetoond dat het met mij nooit meer goed zou komen.

‘Een spoor van die rijke familie van ons waar die Henri Mees het in de auto op weg naar de begrafenis van Gerard over had.’

‘Dat zul je daar niet in vinden.’

Haar antwoord gaf me hoop. Als mijn moeder dacht dat ik een hersenschim najoeg, zou ze mij uit mijn lijden hebben verlost. Maar ze had de nadruk op ‘daar’ gelegd. Blijkbaar wist ze van een ander daar dan de daar die hier op tafel lag.

Even later verscheen ze met een armvol vergeelde papieren, die ze vervolgens pal voor mijn neus op tafel liet vallen. Het bleken officiële documenten te zijn: uittreksels uit geboorte- en doopregisters, erflatingen, huwelijksovereenkomsten, huur- en verkoopcontracten van huizen en een enkele overlijdensakte.

‘Ik wist niet dat wij die hadden.’

‘Je hebt er nooit naar gevraagd.’

‘Waar hebben ze al die tijd gelegen?’

‘Op zolder. Het verbaast me dat je ze daar nooit hebt gevonden. Gewoonlijk snuffel je overal rond.’

Toen ik het bovenste document van de stapel nam en op de eerste bladzijde opensloeg, kreeg ik een hevige niesbui. Terwijl ik me van de tafel afwendde en het rumoer met mijn zakdoek probeerde te smoren, hoorde ik dat mijn moeder vroeg of ik verkouden was. Hoewel ik wilde antwoorden, kon ik dat niet, want telkens als ik wilde zeggen dat mijn neus door het stof werd geprikkeld, werd ik door een nieuwe niesaanval door elkaar geschud.

‘Je hebt veertien keer geniesd’, zei mijn moeder nadat de rust in de keuken was weergekeerd. ‘Je hebt het flink te pakken.’

‘Het is door al dat stof dat hierop ligt.’

Ik snoot een laatste keer mijn neus en blies met een krachtige ademstoot het stof van het papier.

‘Als je verkouden bent, moet je naar de dokter. Het is het afgaan. Het afgaan is een gevaarlijke tijd.’

‘Ik ben niet verkouden.’

‘Ik vind dat je wit op je kam ziet.’

‘Ik zie altijd wit op mijn kam.’

‘Wanneer ben je de laatste keer naar de dokter geweest?’

‘Ik ga wanneer dat nodig is.’

‘Je zou je bloed eens moeten laten trekken. Je vader had een tekort aan ijzer, net als je zus. Het zit in de familie.’

Toen ze een hand uitstak om aan mijn voorhoofd te voelen, weerde ik de hand af. Misschien was dat dom: als ik mijn voorhoofd had laten betasten, zou mijn moeder gevoeld hebben dat ik niet op sterven na dood was en dan zou er achter de discussie een punt zijn gezet. Ik heb echter de pensioengerechtigde leeftijd bereikt. Moeders betasten het voorhoofd van jonge kinderen, niet van kalende kinderen met leverschillen.

‘Ik heb geen ijzertekort.’

‘Je bent koppig.’

‘Ik ben geen kind meer.’

‘Dat is het hem juist. Je zou die koppigheid van jou al lang moeten hebben afgeleerd.’

De bezorgdheid van mijn moeder was geen bemoeizucht. Het is het leven dat haar tot die extreme gezondheidszwaarschuwingen drijft. Of beter gezegd, het is de dood. In het afgaan, oftewel het najaar, sterven er volgens haar meer mensen dan tijdens een ander seizoen. Ze heeft bewijzen te over. Haar moeder en grootmoeder, mijn vader, tante Cecile en tante Alberta en oom Joseph en oom Louis en een hele

reeks andere dierbare verwanten en geliefden zijn tijdens het vallen van de bladeren ter aarde besteld. Of gecremeerd, zoals mijn vader.

Uiteraard zijn er ook familieleden tijdens de andere seizoenen heengegaan. Maar in het geheugen van mijn moeder staat nu eenmaal gegrift dat Magere Hein zijn zeis het vaakst in de herfst slijpt. Ik neem aan dat er aan de universiteiten geleerde professoren statistieken over zulke zaken bijhouden. Misschien heeft mijn moeder gelijk, misschien heeft ze ongelijk. Feit blijft dat ze vindt dat wie tijdens het naseizoen zijn hoesten en niezen onderschat de poort van het kerkhof openzet.

‘Dit is ongelooflijk.’

Mijn moeder boog zich over mijn schouder heen. ‘Wat is ongelooflijk?’

‘Dit dateert uit de tijd van Napoleon.’

‘Ik heb het al eens willen lezen. Maar het is in oud Vlaams, en de letters zien er zo raar uit, ik kan er niets van maken. Wat staat erin?’

‘Het is een notariële akte uit 1810’, antwoordde ik terwijl ik met een wijsvinger de woorden ontcijferde. ‘De schenking van een huis.’

‘Weet je wat? Neem alles mee naar huis. Als er iets belangwekkends in staat, hoor ik het wel.’

Ik keek verwonderd op. Mijn moeder, wie het geen zier kon schelen hoe het met haar voorzaten was vergaan? Ik weet niet hoe andere moeders met dergelijk nieuws zouden

omspringen, maar die van mij wil gewoonlijk alles weten van haar verwanten. Dode of levende, het is haar om het even.

Iemand die mijn moeder slecht kent, zou kunnen denken dat haar grenzeloze nieuwsgierigheid van het ongezonde soort is, dat ze met andere woorden het fijne wil weten van elk geheim en elk schandaal. Ik zweer dat haar belangstelling enkel de goede zaak dient. Zeker, een zwart schaap in de familie zal haar wel eens het hoofd doen schudden en 'Gottegot' doen verzuchten; ik wil haar niet heiliger maken dan ze is. Wie houdt zijn oren nu voor een smeug nieuwtje dicht?

Maar roddels opvangen is bij mijn moeder slechts het bijproduct van haar nieuwsgierigheid. Bovendien verkneukelt ze zich nooit in het ongeluk van anderen. Dat haalt haarzelf, niet het slachtoffer naar beneden.

Nee, van essentieel belang is de band tussen de familieleden.

Stel je een driedubbel gestrikte schoenveter voor, een knoop die je bovendien zo strak hebt aangespannen dat je hem nooit meer loskrijgt. Enkel met een schaar zou je hem kunnen doorknippen, maar als je dat doet, kun je ook niets meer met de veter aanvangen.

Welnu, mijn familie is die knoop in die veter. Daar ligt alles in vervlochten wat de familie bij elkaar houdt, zoals geboortes en sterftegevallen, trouwpartijen en schoolsuccessen, ziekenhuisopnames en promoties op het werk. Liefde

en leed. Geluk en tegenspoed, of hoe dat allemaal mag heten.

Als dat te abstract klinkt: een lachstuip van een oom tijdens een kerstfeest of een huppelpasje van een nichtje tijdens een wandeling in het park volstaat al om die familieband aan te halen.

Ik zou die affectie voor elkaar zelfs een religie op familieschaal durven noemen. En hoewel er zoals in elk geloof hoogwaardigheidsbekleders en kwezels zijn en er nu en dan iemand een donderpreek afsteekt of zalvende woorden spreekt waar een kijvende vinger op zijn plaats zou zijn, heeft niemand het gevoel dat hij met de erfzonde is beladen of dat hij in de kerkban zal worden gedaan als hij te veel of te weinig drinkt of een verjaardagskaart voor een oudtante vergeet te posten.

Dat is altijd zo geweest, en dat moet zo blijven, vindt mijn moeder, want zodra er aan de knoop wordt gemorrel, zal iemand vroeg of laat zijn geduld verliezen en naar een schaar grijpen.

Ik zette dus grote ogen op toen mijn moeder me te verstaan gaf dat ik met die documenten kon vertrekken.

Maar toen zag ik dat ze met beide handen haar onderrug vastgreep.

Ik begreep onmiddellijk waarom die papierwinkel haar op dat moment kon worden gestolen. Mijn moeder had

blijkbaar erger last van haar artrose dan ze mij wilde toegeven. Eigenlijk had ik dat moeten weten, want ze klaagt nooit. Ik wist bovendien dat haar huisarts haar niet alleen pillen tegen een te hoge bloeddruk en een te hoog cholesterolgehalte had gegeven, maar dat hij ook een medicijn had voorgeschreven om de pijn van haar gewrichtsslijtage te helpen verlichten. Opstaan van de bank of van een stoel was al een poos een moeizame oefening. Blijkbaar was rechttop staan dat nu ook.

‘Neem jij wel je pillen voor je artrose?’

‘Ze zijn slecht voor de maag, zegt dokter Van Haver.’

‘Heb je last van je maag als je ze neemt?’

‘Ik neem ze niet.’

‘Hoe weet je dan dat je last van je maag hebt?’

‘Wat niet is, kan nog komen.’

‘En dan zeg je van mij dat ik een harde kop heb.’

‘Als het erger wordt, zal ik met de wandelstok van vader rondstappen.’

‘Een wandelstok neemt de pijn niet weg.’

‘Ik zal wel eerst de zilveren knop moeten oppoetsen, hij is helemaal zwart geworden.’

Ik scharrelde zuchtend alle papieren bij elkaar.

Misschien was het toch beter om ze in mijn eentje te bestuderen. De mogelijkheid bestond dat ik op een onaangename verrassing zou stuiten. Schandalen die iedereen de

haren te berge deden rijzen, waren in mijn familie bij mijn weten sinds mensenheugenis niet meer voorgekomen. Dat geluk kon niet blijven duren.

‘Mag ik die albums en die dozen met kaarten en prenten ook meenemen?’ vroeg ik.

Mijn moeder knikte me bemoedigend toe. ‘Op zolder liggen nog spullen van jou. Waarom neem je die nu ook niet mee?’

‘Spullen?’

‘Je speelgoed. Dat elektrische treinstel waar je één keer mee hebt gespeeld. En die autootjes. Drie schoenendozen vol. En die bergen jeugdboeken en stripverhalen. Ze zijn zeker door muizen aangevreten. En die harlekijn die je van je peter voor je vijfde verjaardag hebt gekregen. Jarenlang heeft die naast jou in bed gelegen, anders wilde je niet slapen.’

‘Liggen ze in de weg?’

‘Nee, maar waarom moet al die rommel hier blijven liggen?’

‘Dat is geen rommel, dat zijn jeugdherinneringen.’

‘Waarom neem je ze dan niet mee als ze geen rommel zijn?’

Het oudste document was inderdaad een notariële akte die de schenking van een huis regelde.

Het begon zo: ‘Napoleon bij de Gratie Godts ende de Constitutien der Republiek Keijzer der Franschen aen alle tegenwoordige ende toekomstende Saluijt.’

Het huis werd geschonken aan Maria Elisabeth Vandenbranden door Maria Francisca Delabie, ‘jonge dochter woonachtig tot Brussel’, en Gillis Delabie, ‘chirurgijn tot Sinte Jans Molebeke’.

De nieuwe eigenares was mijn oermoeder van moederszijde.

Wie de vader van haar eerste kind was, is nooit opgehelderd. In elk geval kreeg Joannes Nicolaus – en zijn nageslacht – haar achternaam. Na de geboorte van de jongen trouwde Maria Elisabeth met Jean-Baptist Delabie, een weduwnaar. Maria Francisca en Gillis waren de kinderen uit diens eerste huwelijk.

Was Maria Elisabeth een gevallen vrouw? Of was het oog van een voorbijtrekkende soldaat op haar gevallen? Een sansculotte uit het leger van Napoleon misschien? Tijdens die jaren weergalmden onze streken van bulderende kanonnen, dreunende soldatenlaarzen en hoeftgetrappel van strijdrossen. En wat zou oorlog zijn zonder verkrachtingen?

De Franse keizer was evenmin vies van vrouwen. Maar Napoleon Bonaparte kan onmogelijk de vader zijn geweest, want toen hij op weg van Brussel naar Antwerpen met zijn boot voorbij Vilvoorde voer, was Joannes Nicolaus drie jaar oud. Louis Bonaparte is wel een kandidaat voor het vaderschap. De jongere broer van Napoleon bezocht de stad op 17 juni 1806. Hij was toen koning van Holland. Hoewel hij door zijn gemalin Hortense de Beauharnais was vergezeld, weet je maar nooit waar hoge heren tijdens een saai bezoek aan een saai provincienest toe in staat waren.

Waarschijnlijker is dat Maria Elisabeth haar onschuld aan iemand uit haar stad heeft verloren. Had die na gedane zaken zijn broek dichtgeknoopt en de plaat gepoetst? Of had ze zelf haar vrijer van zich afgeschud? Het kan ook zijn dat ze in dienst was bij een of andere notabele en dat ze, zelfs al bewaakte ze angstvallig haar eerbaarheid, door de heer des huizes werd aangerand. Die mannen dachten vaak dat hun meid hun bed niet enkel met een pan met kolen diende op te warmen.

Bij een ander notarieel document – de verhuur van een woning voor negenennegentig jaar – richtte koning Willem I het aanvangswoord tot de aanwezigen: ‘Willem bij de Gratie Gods, Koning der Nederlanden, Groothertog van Luxemburg, &, &, &, aan alle die deze zullen zien, Saluyt.’

Zo te zien was onze laatste Nederlandse vorst een bescheiden man. Weinig gekroonde hoofden zouden ingenomen zijn met ‘&, &, &’, die staan erop dat al hun ron-

kende titels worden opgesomd. Misschien was het de protestantse aard van Willem. ‘Doe maar gewoon,’ zal hij tegen zichzelf hebben gezegd wanneer hij zijn kroon opzette, ‘dan doe je al gek genoeg.’

Ik vind het jammer dat wij hem uit de Zuidelijke Nederlanden hebben gebonjourd.

‘Wij willen Willem wel, wil Willem wijzer worden, wij willen Willem weer.’

Wat had die brave ziel misdaan?

De Belgische opstand van 1830 was die van de Franstalige onverdraagzaamheid en van de katholieke bigotterie, een samenzwering van verdrukkers en pilaarbijters die het bazuingschal van de Vooruitgang nog niet zouden hebben gehoord als er met het instrument in hun oor was geblazen.

Het jongste document droeg het stempel van de ambtenarij van koning Albert I. De meeste stukken waren in het Nederlands, ook die welke tijdens het koningschap van Leopold I en Leopold II waren opgesteld. Dat had ik niet verwacht. Ik had altijd verondersteld dat de verfransing Vlaanderen als een vloedgolf had overspoeld.

Zo was mijn grootvader verplicht geweest om op zijn middelbare school in Vilvoorde, het Institut Notre-Dame-de-Bonne-Espérance, Frans te spreken. Tijdens de speeltijd lagen er verklikkers in de toiletten op de loer om te horen of er tegen dat artikel van het schoolreglement niet werd gezondigd. Wie met een Vlaamse broek om zijn enkels werd betrapt, kreeg een retenue.

Mijn rijke voorzaten heetten, zo bleek uit hun geboorteakte, Maria Josepha, Philomena en Joannes Franciscus Vandenbrande.

De achternaam van deze kleinkinderen van Maria Elisabeth werd in andere stukken ook als Van den Brande, Vanden Brande, Van de Brande en Vandenbranden gespeld.

Twee zussen en een broer. De eerste was in 1836 geboren, de tweede in 1843, de laatste in 1846. Van Joannes Franciscus had de overlijdensakte tussen de documenten gelegen. Hij was op 29 maart 1902 om acht uur 's morgens overleden.

Wanneer de zusters zijn gestorven, weet ik voorlopig niet, ik heb hun overlijdensakte niet gevonden. Daarom zal ik de burgemeester van Vilvoorde aanschrijven en hem vragen of hij mij kan helpen. Als alles goed gaat, zal hij zijn administratief hoofdmedewerker van de sectie burgerlijke stand van de dienst bevolking en burgerlijke stand de opdracht geven om na te gaan wanneer Maria Josepha en Philomena Vandenbrande het tijdelijke met het eeuwige hebben verwisseld.

Hun ouders hadden in totaal negen kinderen op de wereld gezet. Twee van hen waren kort na hun geboorte voor Gods rechterstoel verschenen. De jongste, Pieter, geboren in 1848, zou mijn overgrootvader worden. Jef, zijn jongste zoon, zou trouwen met Elizabeth, mijn grootmoeder.

Ik denk niet dat het elfkoppige gezin van mijn betovergrootouders het aanvankelijk breed had. Een van hun zonen was stoker in een metaalgietery, een andere dakdekker, en

voorts werkten verwanten op het veld of als dagloner in een fabriek. Zelfs als die nijvere werkmieren hun loon in een sok onder hun matras hadden bewaard, zouden ze niet de baron hebben kunnen uithangen. Werkvolk werd toentertijd door zijn bazen vaak even wreed behandeld als een dansbeer door zigeunervolk. Geld oppotten was hoe dan ook het laatste waar een man aan dacht. Hun vrouw mocht al van geluk spreken dat ze hun loon niet in de kroeg verbrasten.

Het kwam natuurlijk ook voor dat die vrouw de oorzaak van het drankmisbruik was.

Zo heeft oom Pierre, een oudoom van me, zich doodgedronken omdat hij met een feeke was getrouwd. Vier jaar lang had hij als soldaat tijdens de Grote Oorlog onverschrokken standgehouden tegen mortiergranaten, mosterdgas en mitrailleurs, maar zodra tante Germaine begon te kijken, zwaaide hij met de witte vlag. Wie zal het hem daarom kwalijk nemen dat hij troost zocht in jenever?

Mag ik nog snel een anekdote over hen vertellen voordat ik opnieuw ter zake kom? Ik ben namelijk bang dat mij zal worden verweten dat ik vrouwonvriendelijk ben. Waarom moet een vrouw altijd een serpent zijn, nooit een man? Het is een terechte vraag. Maar in het geval van mijn oudoom spreek ik de waarheid: als zijn vrouw een doctoraalexamen voor kwelgeest had moeten afleggen, zou ze met felicitaties van de examencommissie zijn geslaagd.

De anekdote dus.

In mei 1940 was het stel, zoals miljoenen andere Belgen, voor de Duitse troepen op de loop gegaan. Van die vlucht kreeg mijn grootmoeder maanden later toevallig een verslag van een haar onbekende man die samen met oom Pierre en tante Germaine op de gammele vrachtwagen naar de kust had gezeten. 'Als dat mijn vrouw was geweest,' had die gezegd terwijl hij de knokkels van zijn hand een voor een deed kraken, 'zou ik al haar knoken hebben gebroken.'

Als tante het al klaarspeelde om wildvreemden in de gordijnen te jagen, kan ik mij levendig voorstellen wat haar man te verduren moet hebben gehad.

Tussen haakjes: oom Pierre werkte voor de spoorwegen. De vrachtauto waarmee hij en zijn vrouw het hazenpad kozen, behoorde toe aan dat bedrijf. In Vlaanderen werd evenwel niet met het spoor gereisd, wel met 'den ijzerweg', de letterlijke vertaling van *chemin de fer*.

Misschien is het niet duidelijk waarom ik dat van die ijzerweg moet vertellen.

Wel, ijzer heeft oom Pierre altijd zwaar op zijn maag gelegen. Hij werkte niet alleen voor de ijzerweg, hij was ook getrouwd met een vrouw die iedereen achter haar rug 'de ijzeren' noemde. En alsof dat niet volstond, vocht hij vier jaar lang in de loopgraven aan de IJzer. Telkens als hij tijdens zijn nachtwacht over de maanbleke vlakke van het onder water gezette gebied staarde, zullen hem ongetwijfeld marmerkoude rillingen over zijn rug zijn gelopen.

Dat een Duitse scherpschutter hem elk ogenblik een kogel door het hoofd kon jagen zodra hij dat hoofd boven de borstwering van de loopgraf uitstak, was tot daaraan toe; dat behoorde tot de oorlogsisico's.

Maar dat zijn vrouw elke nacht als een boosaardige watergeest uit de slijmerige diepte van de IJzer kon opdooimen, zal hem niet in zijn koude kleren hebben gezeten; soldaten hadden het al lastig genoeg om zich de luizen en de ratten van het lijf te houden.

À propos, de beste kameraad van oom Pierre was door een kogel door zijn hoofd gesneuveld, en nog wel op diens verjaardag. De voorgaande dag had de ongeluksvogel een fles wijn op de kop getikt en oom voorgesteld om die samen met hem tot op de bodem leeg te drinken.

‘Laten we vandaag de helft opdrinken,’ had oom gezegd, ‘en de rest op je verjaardag.’

‘Niets daarvan,’ had zijn kameraad geantwoord, ‘morgen ben ik er misschien niet meer.’

Terwijl ze dronken, hadden ze frontliederen gezongen. Eerst plezante liedjes en toen de fles leeg was trieste, zou oom later tegen grootmoeder zeggen. Wat die trieste liederen waren? Haar broer heeft die nooit willen zingen. ‘Alleen al van de gedachte aan zijn vriend begon hij te schreien,’ zei ze. Maar van de plezante liedjes heeft hij er enkele op familiefeesten ten gehore gebracht.

Grootmoeder had ze allemaal onthouden. ‘Ratten en muizen’ vond ze het amusantste lied. Het werd gezongen

op de tonen van 'De reuzen van Brussel', met zes coupletten en een refrein.

Dat refrein ging aldus:

*O ratten en muizen,
Ze zitten dag en nacht aan ons brood.
O vlooiën en luizen,
Ze bijten ons overal rood.*

En de zes coupletten, telkens vier versregels, klonken zo:

*Kijkt daar komt een rat gelopen,
Ze is zo groot als een kat.
Wel ge ziet er hier mee hopen
Duikelen in het Yzernat.*

*Ratten zijn ook opgeroepen
Om te vechten met den troep,
Kan 't dan missen dat ze snoepen
Van ons brood en van ons soep?*

*Gisteren hing mijn brood te bijzen
Aan den riem van mijnen zak;
's Morgens zag ik, zoudt ge 't peinzen?
In mijn brood: een muizeke stak.*

*Zijn de ratten oorlogsdieren
't Is nog niets bij vlooi en luis;
Want die kennen geen manieren;
In ons broek, daar zijn ze thuis.*

*Als wij trekken op patrouille
Kraken wij er uit volle macht;
Ook wij zoeken naar de vlooiën
Heel den dag en heel den nacht.*

*'s Zondags gaan wij naar de Panne;
Ze versmoren in het nat,
's Maandags morgens schiet ik wakker,
Daar bijt wéér een op mijn gat.*

Waarom weet ik zeker dat Maria Josepha, Philomena en Joannes Franciscus Vandenbrande zich in tegenstelling tot hun broers en zusters uit het moeras van de misère hebben weten te trekken?

Ik had een getuige.

Op het ogenblik dat ik die aan de tand had willen voelen, was ze weliswaar al overleden. Op het eerste gezicht wordt een getuigenverhoor dan hachelijk.

Bij nader inzien bleek echter dat mijn bron haar feitenkennis aan mijn moeder had doorgegeven. Aangezien mijn moeder nog in leven is, zoals uit de scène in haar keuken is

gebleken, was het een koud kunstje om haar uit te horen. Ze mag dan tien keer op een dag vergeten waar ze haar bril of haar huissleutels heeft gelegd, met het verre verleden heeft ze, tenminste als haar artrose haar wil ontzien, een even hechte band als een kunstschilder met zijn olie-verf.

Eigenlijk had ik twee getuigen kunnen hebben.

Jammer genoeg was tante Cecile pas geboren toen het trio Vandenbrande floreerde. Een zuigeling kun je bezwaarlijk een betrouwbare informatiebron noemen.

Bovendien heb ik tante nooit over haar relatie met haar kapitaalkrachtige bloedverwanten horen reppen, niet omdat ze spaarzaam was met woorden of geen oog voor geld had, integendeel, maar omdat haar nieuwsgierigheid, die groot en onuitputtelijk was, zich altijd heeft beperkt tot wat de buitenwereld overkwam. Wat ze zelf had meege-maakt, zo bleek wanneer ze op haar praatstoel zat, bleef een gesloten boek.

Wat daarvan de oorzaak was? Ik heb er slechts het gissen naar. Had ze iets te verbergen? Was ze alles vergeten? Of vond ze het leven van de mensen wier hoeden en jassen ze op zondag in de mis van dichtbij bestudeerde zoveel boeiender dan haar eigen leven?

Zo gierig als tante Cecile met haar kennis van vroeger was, zo genereus was grootmoeder. Zij is inderdaad de kroongetuige in dit verhaal, ook al waren die rijke verwanten familie van haar man.

Aangezien ze pas is gestorven toen ik eenendertig was, had ik ruimschoots de kans gekregen om haar het hemd van haar lijf te vragen.

Ik had die kans verprutst.

Als kind wilde ik nooit bij haar op schoot kruipen. Wanneer ze me met de belofte van een vijf frankstuk toch wist te overhalen op die brede, warme, met een bloemetjesschort beklede plek plaats te nemen, begon ze onmiddellijk over haar jeugd of de oorlog te vertellen of, erger nog, kinderliedjes te zingen die ze als meid het grut van haar werkgevers had toegezongen. Dan stopte ik mijn oren dicht en spartelde ik als een mensenschuwe kat zo snel mogelijk uit haar armen weg. En later woonde ik zo ver weg en had ik zo'n vermoeiende en tijdverslindende baan dat ik het mij maar zelden kon permitteren om haar te bezoeken.

Maar dat zijn verklaringen, geen excuses.

Als er nu iemand tegenover mij zat, zou hij mijn wangen van schaamte zien kleuren.

De geschiedenis van mijn familie? Ze kon me gestolen worden. Welke lering kon ik uit haar trekken? Welk plezier zou mij te beurt vallen? Mensen die in de geschiedenis van de wereld tussenbeide waren gekomen, die haar op haar grondvesten hadden doen schudden of in een nieuwe richting hadden geduwd, die hadden recht van spreken, die hadden recht op aandacht. Schrijvers, uitvinders, ontdekkingsreizigers, filosofen, componisten, koningen en keizers en generaals, dat waren de reuzen die voetafdrukken nalie-

ten waar iedereen zijn schoen in wilde passen. In die tijd was ik er bovendien overtuigd dat we de waarheid nooit meer kunnen achterhalen. In het beste geval zouden we boven op de oude misverstanden onze eigen misverstanden stapelen. In het ergste geval zouden we er geen been in zien om te overdrijven en te liegen.

Grootmoeder heeft tot haar laatste dag kinderliedjes gezongen en honderduit over vroeger verteld. Alsof ze zowel de naderende dood als haar ongeruste geliefden – het was hun opgevallen dat ze tegen haar gewoonte in minder dan een muis at – wilde doen geloven dat ze onverwoestbaar was zolang ze geluid voortbracht.

Ik heb een uitleg voor haar onverzadigbare woordhonger.

Haar eigen moeder had het zwijgen tot een kunst verheven. Haar favoriete zin bestond uit een enkel woord. ‘Stil!’ Die lettergreep was trouwens nog te lang, want in feite riep ze ‘Til!’ Desondanks was ze geen helleveeg. Maar ze moet net als iedere moeder met een nest vol kinderen van rust hebben gedroomd. In haar geval had ze haar droom doen uitkomen. Een sterke vrouw, dat kan niet anders.

Op een goede dag moet grootmoeder hebben beslist dat zij het koppige zwijgen van haar moeder door een even koppig spreken zou goedmaken.

Ik kan nu al verklappen dat ze aan mijn moeder had verteld dat Maria Josepha Vandenbrande haar tong evenmin

wist te bedwingen. Ook niet tijdens de Grote Oorlog, had ze gezegd. Zelfs von Bissing slaagde er niet in om haar de mond te snoeren.

Dat *Generaloberst* Moritz Ferdinand Freiherr von Bissing Maria Josepha geen angst inboezemde, deed mij huiveren. Het hoofd van de bezetting was immers een man voor wie alle Belgen begonnen te beven zodra hij aan zijn bureau in zijn kasteel in Vilvoorde zijn pen in de inktpot doopte om een van zijn barbaarse ordonnanties te ondertekenen.

Ik moet iets bekennen: grootmoeder is niet mijn enige getuige.

Waarom heb ik dan beweerd dat ze dat is? Hoewel ik schuldig pleit, voel ik me geen bedrieger.

Met mijn grootmoeder zat ik op de beste plaats van de stalles.

Bij *Dikke Pie*, de hoofdrolspeler in een verhaal uit 1923 van de Vilvoordse volksschrijver Lode Vits, zat ik opzij van het podium naast een pilaar en kreeg ik een stijve nek als ik iets wilde zien.

In *Dikke Pie* verhaalt de schrijver de lotgevallen van Pieter Lafaut, de zoon van een bakker op de Meer, de belangrijkste winkelstraat van de stad. Op een wegenkaart is die straat niet te vinden, daar heet ze de Leuvensestraat.

Het avontuur van Pieter begint wanneer hij 'zijne blijde intrede in de wereld' doet, in 1886 om precies te zijn, en het eindigt na de Grote Oorlog, als hij zijn schaapjes op het droge heeft en hij samen met zijn vrouw in de buurt van zijn geboortestad in 'een pareltje van een lusthuizeken, gansch verdoken in het groen' is gaan wonen, waar hij zich vervolgens op de kweek van kippen toelegt.

De omgeving van Vilvoorde verdoken in het groen?

Had ik de stad niet de wachtkamer van de hel genoemd?

Ik ontken dat allerminst.

Maar dat wil niet zeggen dat de hele streek, zoals het Zwarte Land in Wallonië, een kluwen was van rokende schoorstenen, sissende staalovens, roestende spoorstaven, hobbelige straten, verzakte trottoirs en kapotte ruiten, een door God en mens vervloekt gebied waar het gras enkel tussen de kasseien kon overleven en de bomen roet druppen als het regende.

De omgeving van Vilvoorde was in feite landelijk en ongerept, zelfs idyllisch.

In de beboste heuvels rond het Zennedal was het één gekwinkelaar van vogels, holle wegen sneden als groene tunnels door de steile oevers, en talloze beken, zoals de Tangebeek, de Trawool, de Leybeek en de Woluwe, ingebed in drassig land, een paradijs voor salamanders en libellen, dotterbloem en lis, stroomden fris en vrolijk naar de Zenne toe.

Boven op het plateau hadden de boerenmensen het naar hun zin. Vilvoorde ligt op de grens tussen leemgrond en zandleem. Op de akkers zonken de boeren met hun klompen diep in de vette grond, in de weiden knoopte de lente een blinkend geel tapijt van boterbloemen. Hoog boven de zomerse akkers zongen leeuweriken zich de longen uit hun lijf, en langs elke veldweg knikten kamille, klaprozen en korenbloemen, blauwer dan het blauwste blauw van een saffier, iedere wandelaar vriendelijk toe.

Oké, ik overdrijf. Maar niet veel.

Wie vandaag de dag op zoek gaat naar natuur, heeft een vergrootglas nodig. En oordoppen zullen hem ook van pas

komen als hij niet door het gebrul van de vliegtuigen op Zaventem of het geronk van het verkeer op de Ring rond Brussel gestoord wil worden.

Maar toen Dikke Pie aan het eind van de negentiende eeuw door de straten van Vilvoorde waarde, bevonden er zich nog boerderijen – hanengekraai, mestvaalten en doezelende poezen op de bleek inclus – op een steenworp afstand van het stadhuis en strekten de moerassen van het Broek, niet ver van de grote kerk, zich na elke regenvloed zo ver uit dat ze de reizigers naar Schaarbeek verplichtten om over een pad langs de Zenne om te lopen.

Dikke Pie deed overigens veel meer dan door zijn stad waren, hij zette haar op stelten. Geen onderwijzer, winkelier of gerechtsdienaar was veilig voor zijn streken.

Op een dag trok hij met vier van zijn kameraden naar het snoepwinkeltje van de Vandenbrandes in de Lange Molensstraat:

Achter het stadhuis, in de Lange Molensstraat, woon-den drie ongehuwde broer en zusters van zestig tot vijf en zestig jaar. In de boeken van den burgerlijken stand stonden zij opgeschreven als ‘Vandenbrande’; maar onder dien naam waren zij door geen tien Vilvoordenaars gekend. Spraakt ge echter van Trien Labie, dan zou de eerste de beste snotter van tien jaar u dadelijk hebben verduidelijkt dat die een bollewin-keltje hield achter ’t stadhuis.

Trien was de jongste der twee gezusters en had namelijk onder haar bewind de leiding van een klein, ouderwetsch snoepwinkeltje, terwijl de oudere zus-ter het huishouden in orde hield.

De broer was schoenmaker van stiel en werkte te huis voor de winkels of aan allerhande herstellingswerken. De tamelijk groote keuken, die achter den winkel gelegen was, diende terzelfdertijd als schoenlapperswerkhuis, en den ganschen dag door klonk daar het gehamer van den nijverigen ambachtsman.

Trien Labie had de specialiteit van zwarte bollen voor den hoest, die ze zelf, door haar broer geholpen, éénmaal in de week vervaardigde en die heel Vilvoorde door en zelfs tot in de omliggende dorpen eene bijzondere faam genoten. Op de marktdagen, 't zij 's Woensdags en 's Zaterdags, had Trien dan ook de handen vol en kon niet rap genoeg de ontelbare pachteressen gediend krijgen, die nooit huiswaarts keerden zonder voor vijf cent zwarte bollen gekocht te hebben.

Dikke Pie en zijn vrienden zijn ook verlekkerd op zwarte bollen. Jammer genoeg zijn ze samen slechts één cent rijk. Dan heeft de bendeleider een geniale inval. Hij trekt een lange draad door het gaatje van de cent, stopt Voike, een van zijn kameraden, het eind van de draad in de hand en stapt vervolgens met het geld de winkel binnen:

‘Wa belieft er aa, me lief menneke?’ vroeg Trien met hare zeemzoete stem van oude vrijster.

‘Ne cens zwette bolle’, sprak Pie en meteen legde hij het koperstuk op de toonbank, opdat Trien goed zoude zien dat hij niet op den poef kwam.

Trien telde bedachtzaam twee glimmende, zwarte bollen en lei het pakje op den toog, terwijl ze zegde:

‘t Zen just vesse van vandoag; ge zult er aa vingeren van afleкке.’

Terzeldertijd gaf Voike, die het spel van vóór de deur had gadegeslagen, een korten ruk aan den draad, en de cent rolde van de toonbank op de roode stee-nen van den winkelvloer.

‘Potverdoeje! Na es mijne cens gevalle!’ zei Pie, en deed of hij zich bukte om hem te zoeken.

‘Loat moa zoei, menneke; ’k zal ekik hem seffes wel vinne’, antwoordde Trien.

Pie liet het zich geen tweemaal gezeggen en stapte het aanstonds af, terwijl Voike zich spoedde om ter-zelfdertijd den draad in te halen en den cent in den zak te steken.

Enkele dagen later keren Dikke Pie en zijn bende terug. Ook dan gebruiken ze dezelfde truc. En hoewel Trien Labie achterdochtig is, laat ze zich opnieuw bij de neus nemen.

De derde keer is er echter te veel aan. Nauwelijks staat Dikke Pie voor de toonbank of Trien Labie grijpt hem bij de kraag:

‘Hie es hem naa, dânen deugniet! ’k Hem heum goe vast.’

Meteen verscheen de schoenlapper, greep ons Pierken met de linkerhand bij een oor, maakte met de rechter den lederen band los waarmede hij zijn broek ophield, en gaf er Pierken’s hespen zulke geduchte priegeling mede dat deze danste van de pijn, aldoor maar roepende: ‘k Zal ’t nooit ne mie doen!’

Als de schoenlapper oordeelde dat de kastijding voldeed, gaf hij Pierken nog een laatsten fermten trek met de hand om de ooren en stak hem dan, of liever duwde hem vrij onzacht de deur uit.

Een snoepwinkel die zo befaamd om haar zwarte bollen was dat de klanten zich rijen dik voor de deur verdrongen? Hoe kan een eenvoudige versnapering zo veel geloop veroorzaken? En hoe kan ze zo’n ongekende rijkdom hebben voortgebracht?

Voordat ik inga op de mensen die deze snoepader hadden aangeboord, en op het hoe en het waarom van hun succes, moet ik eerst een mysterie oplossen.

De snoepwinkel stond bekend als het winkeltje van Trien Labie. Iedereen had toen een bijnaam of kreeg zijn naam

vervormd terug. Zo heette grootmoeder Liske van Paake. Anderen gingen door het leven als Net van Treene Jelle, Dei van de Witte Kadei, Tichke van Voader Broeck, Lisa Smoisjter of Sjangske den Broekscheiter.

Maar waarom was de roepnaam van Maria Josepha Vandenbrande Trien Labie?

De oplossing ligt voor een deel in de napoleontische notarisakte en voor een deel bij Lode Vits.

In die akte werd een huis in de Lange Molensstraat door de twee kinderen van Jean-Baptist en Catherine Delabie aan Maria Elisabeth Vandenbranden geschonken. Na de dood van Catherine was haar man met Maria Elisabeth hertrouwd. Het huwelijk was van korte duur, want Jean-Baptist lag binnen een jaar op het kerkhof. Toch vonden zijn kinderen dat hun stiefmoeder recht had op de woning van hun vader.

Ik kan er enkel uit besluiten dat ze goed bij hen binnen lag, dat ze met andere woorden een grote steun en toeverlaat voor hun vader in zijn laatste maanden was geweest en hem, wie weet, zelfs gelukkig had gemaakt.

Het huis was bovendien geen krot. Het was een uit de kluiten gewassen hoekhuis met witgekalkte muren en een schuin dak van donkerrode dakpannen, met een winkeldeer tussen twee winkelruiten en drie brede ramen op de eerste verdieping. Het had weliswaar geen achteruit, want de achterkant plakte tegen een ander huis aan. De ligging was ook gunstig. De Grote Markt was tien stappen ver, en de Lange Molensstraat zelf was na de Meer de tweede winkelstraat van de stad.

De snoepwinkel bevond zich dus in hetzelfde huis dat tot het begin van de negentiende eeuw aan de familie Delabie had toebehoord. Het mag daarom geen verbazing wekken dat het in de volksmond hun bezit was gebleven, zelfs al woonden er Vandenbrandes.

Maar volksoverlevering is niet enkel taai, ze slaat ook vaak de plank mis. De vrouw van Jean-Baptist Delabie heette Catherine Delabie. Trien Labie in de verbasterde vorm van die naam dus. Ze was in 1805 gestorven. Tachtig jaar later was de herinnering aan haar nog zo levendig dat zelfs ‘de eerste de beste snotter van tien jaar’ de oude vrijster van de zwarte bollen niet als Maria Josepha Vandenbrande kende, maar als Trien Labie.

In het verhaal van Dikke Pie blijkt Maria Josepha – vanaf nu zal ik haar Trien Labie noemen, dat was tenslotte de naam waaronder iedereen haar kende – een goeiige vrouw te zijn, want het duurt even voordat ze doorheeft dat ze zich laat beetnemen.

Wil dat zeggen dat ze een onnozel mens was?

Ik denk eerlijk gezegd van niet. In haar eigen familie had ze trouwens de reputatie van een harde tante. Nee, Dikke Pie had haar niet bedrogen omdat ze een domme gans was, maar omdat hij een kind was. Kinderen zijn slimmer dan grote mensen, dat is hun privilege. Ze hoeven maar hun grote, onschuldige ogen met die lange wimpers van hen naar ons

op te slaan of zich kuiltjes in hun wangen te lachen, en alle harten smelten. Daarom is het verschil tussen het kind als belhamel of als zuivere ziel pas te zien nadat de schade is opgenomen.

De zuster van Trien Labie is een schim. Philomena deed het huishouden, meer komen we niet te weten. Ze stond ongetwijfeld in de keuken in een pan of pot te roeren toen de deugnieten hun slag sloegen.

Joannes Franciscus, hun broer, speelt wel een rol. Behalve de informatie dat hij een nijvere schoenlapper was en zijn zus met de productie van zwarte bollen hielp, ranselt hij ook Dikke Pie met zijn broekriem af en schopt hij hem vervolgens de winkel uit.

Ten slotte leren we uit het fragment dat Trien Labie, Philomena en Joannes Franciscus ongetrouwd waren.

In een tijd dat kinderrijkdom het allerhoogste voor een schepsel Gods betekende, is het misschien vreemd dat talloze schepsels niet van straat geraakten. Zeker, menige zoon en dochter werd pastoor of non of missionaris. Die waren echter met God getrouwd, dat was ook verdienstelijk. Maar de anderen? Werden jonkmannen en oude jongedochters, zoals ongetrouwde mannen en ongetrouwde vrouwen ongeacht hun leeftijd werden genoemd, dan niet met de nek aangezien?

In feite was elke familie blij met een portie suikertantes en suikerooms. Men wist immers dat er van hen zou worden geërfd.

Bij de familie Vandenbrande was het niet anders. In haar geval zou er zelfs flink worden geërfd, want terwijl de getrouwde stellen platzak waren – de vaders hadden altijd dorst en de kinderen bleven maar uit hun kleren groeien – kregen Trien Labie, Philomena en Joannes Franciscus hun geld niet op.

Toch waren ze niet krenterig. Ze aten goed en ze liepen niet in lompen rond, en met de kermis stopten ze hun neefjes en nichtjes vijftientwintig centiemen en een zakje zwarte bollen toe. Bovendien hadden de suikertantes Clementine, het dochttertje van een van hun broers, in huis genomen nadat de vader en moeder van het arme kind vroegtijdig aan cholera waren gestorven. Wellicht hadden ze zich over Clementine kunnen ontfermen doordat er na de dood van Joannes Franciscus een kamer vrij was gekomen. Ze stuurden haar later naar een pensionaat, en niet zomaar het eerste het beste pensionaat. De Dames de Marie in Zaventem, een voorname instelling waar Frans de voertaal was, en opscheppen een schoolvak.

Clementine heeft aan haar opvoeding bij die nonnen desondanks geen blijvende schade overgehouden, want ze kon met Jan en alleman opschieten. Van alle oude vrouwen die ik als kind heb gekend, vond ik haar de vriendelijkste en eenvoudigste, ook al woonde ze in een magnifiek herenhuis in Mechelen, met een witte vleugelpiano in het midden van de hal en opzij een brede marmeren trap die met een sierlijke draai naar boven zweefde.

De suikertantes moeten in elk geval alles voor het meisje over hebben gehad, want voor henzelf besteedden ze hun zuurverdiende geld louter aan noodzakelijke dingen, zoals een pakje pruimtabak, een paar klompen of een gebreide muts. Een reis met de trein naar de dierentuin in Antwerpen? Een zilveren bestek? Een kamerjas? Dat was voor mensen met kak aan hun gat.

‘Bij Trien Labie vloog enkel de rook voor niets door de schouw naar buiten’, zei grootmoeder.

En zo gebeurde het dat de suikertantes na hun dood vier huizen, een hoedendoos met staatsobligaties en een koffer-tje met geld konden nalaten.

— 6 —

‘Waarom moet die geschiedenis van Trien Labie eigenlijk worden opgeschreven?’ vroeg mijn moeder. ‘Wie interesseert zich nu voor zwarte bollen?’

Ik stond perplex. Een dag eerder had ik me nog fijntjes in de handen gewreven omdat ze haar belangstelling voor haar familie had teruggevonden: ze had *Dikke Pie* gelezen, de familiedocumenten samen met mij doorgenomen en een stamboom helpen opstellen. Ze had zelfs haar nichten in Sint-Truiden opgebeld om te vragen of hun vader hun over Trien Labie had verteld.

Hoe dat wonder was geschied? Heel eenvoudig: ze nam nu elke dag haar medicijn tegen artrose in. Zodra haar gewrichtspijn draaglijk werd, keerde haar nieuwsgierigheid als vanzelf terug. Uiteraard had ik haar niet bepraat; moeders luisteren immers niet naar de goede raad van hun kinderen. Haar huisarts had er evenmin iets mee te maken. Het was madame Peters, een bejaarde buurvrouw van mijn moeder, die haar had weten te overhalen. Het gevolg? Een dubbel mirakel, want niet alleen was de pijn verdwenen, ook haar maag bleek tegen alle verwachtingen in niet te willen tegensputteren. Zodra dit verhaal afis, zal ik madame Peters met een pondje pralines bedanken.

In elk geval zat ik door die vraag van haar met mijn handen in mijn haar.

Vijf minuten geleden waren mijn moeder en ik monter het salon binnengestapt, ik met een chocoladetaart op een glazen schaal, zij met een pot versgezette mokkakoffie. Vervolgens waren we op de bank gaan zitten, waarna ik met een keukenmes twee punten uit de taart had gesneden en ze vervolgens met een taartschep op ons dessertbord had geschoven. Intussen had mijn moeder onze porseleinen koffiekopjes volgeschonken. Op de lage tafel voor ons had ik een vragenlijst en mijn dictafoon klaargelegd.

Waarom waren er bij mijn moeder, nu ze op het punt stond om met haar verhaal van wal te steken, ineens twijfels gerezen? Kon de geschiedenis van de suikertantes het daglicht niet verdragen? Op dat moment had ik geen tijd om naar een andere reden voor haar tegenstand te zoeken, want als ik haar niet onmiddellijk haar wapens uit de handen sloeg, zou ze dichtklappen.

‘Wie zich voor zwarte bollen interesseert? Ik weet het niet’, loog ik.

Iemand misleiden is uiteraard verwerpelijk. Tenzij het een goed doel dient, natuurlijk. Mijn moeder uitleggen dat de herinnering ons enige hiernamaals is, zou trouwens een tegenovergesteld effect hebben gesorteerd. ‘De schikgodinnen, dat zijn wij’, had ik kunnen zeggen. ‘Wij zijn het die de levensdraad van onze overleden geliefden door blijven spinnen. We kunnen die draad vanzelfsprekend ook doorknippen. Maar als we dat doen, moeten we later niet klagen dat we onze geliefden geen vragen